

ЗНАЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Чубенко А. Г.

У статті проаналізовано поняття та зміст фінансового моніторингу, досліджено теоретичні та юридичні підходи до підвищення ефективності здійснення фінансового моніторингу як інструменту забезпечення економічної безпеки в Україні, приділено увагу розробці пропозицій до законодавства з метою оптимізації механізму здійснення фінансового моніторингу.

Ключові слова: економічна безпека, фінансовий моніторинг, фінансова розвідка, загрози економічній безпеці, легалізація коштів, набутих злочинним шляхом.

В статье проанализированы понятие и содержание финансового мониторинга, исследованы теоретические и юридические подходы к повышению эффективности осуществления финансового мониторинга как инструмента обеспечения экономической безопасности в Украине, уделено внимание разработке предложений в законодательство с целью оптимизации механизма осуществления финансового мониторинга.

Ключевые слова: экономическая безопасность, финансовый мониторинг, финансовая разведка, угрозы экономической безопасности, легализация средств, приобретенных преступным путем.

The article analyzes the concept and content of financial monitoring, the theoretical and legal approaches to improve the efficiency of the Financial Monitoring as a tool to ensure the economic security of Ukraine, paid attention to the development of proposals for legislation in order to optimize the mechanism of the Financial Monitoring

Keywords: economic security, financial monitoring, financial intelligence, threat to economic security, legalization of funds obtained illegally.

Синергетичний характер загроз національній безпеці вимагає формування сучасної адаптивної моделі безпеки держави, при цьому акцент має бути зроблено на забезпеченні економічної безпеки. Високий рівень захищеності економічних інтересів держави посилює не лише її фінансово-економічну стійкість, а й здатність протидіяти загрозам соціально-політичного, зокрема військового характеру.

Результати аналізу як теоретичних джерел, так і офіційної звітності державних органів і висновків міжнародних організацій свідчать, що значною внутрішньою загрозою в Україні є зростання "тіньової" економіки та посилення її криміналізації. Значні обсяги тіньової діяльності істотно впливали й на обсяги та структуру ВВП і призводили до змін офіційних даних про стан розвитку країни. На сьогодні ця загроза є дуже небезпечною та тривалою [1].

Господарська діяльність потребує постійного нарощування капіталу, оскільки прибуток збільшується, як правило, за рахунок розширення обсягів і підвищення ефективності економічної діяльності. Протиправний "бізнес" у цьому прагненні - не виняток. Маючи значні суми

готівкою (як у національній, так і в іноземній валютах), „тіньовики” практично не мають можливостей легально здійснювати великі готівкові операції, не викликаючи підозри у відповідних державних органів і громадськості. Тому вони намагаються створити „законні” джерела для легалізації своїх капіталів. Для цього „брудні” кошти або розміщують на банківських рахунках, а далі інвестують у легальні підприємства, або вивозять контрабандою чи переміщують за межі країни іншим способом. Там ці кошти об’єднуються із законними доходами, перераховуються з одного рахунку на інший за допомогою серії складних банківських операцій, розрахованих на те, щоб замаскувати сліди незаконних доходів. Такі дії отримали назву „відмивання грошей”. Нерозвиненість і недосконалість вітчизняного законодавства сприяє тінізації та криміналізації вітчизняної економіки [2].

Як відзначає О.Є. Користін, аби зрозуміти й оцінити всю силу й наслідки відмивання коштів, слід звернутися до природи злочину як такого. Кримінальна діяльність здійснюється здебільшого для досягнення єдиної мети - грошей. І якщо гроші породжуються злочином, можливість їх використання (злочинного) джерела цього капіталу [3]. **Важко не погодитись також з тим, що проблема протидії легалізації злочинних доходів виникає там і тоді, де і коли сформоване розуміння високої суспільної небезпеки наслідків організованої злочинності, що активно вторгається в систему низки соціальних відносин, дезорганізуючи їх, дестабілізуючи нормальні взаємозв’язки й взаємодію практично у всіх значимих сферах, модифікуючи, пристосовуючи їх до своїх інтересів [3, 44].**

Тіньове підприємництво веде до значних втрат бюджетних ресурсів, завищення рівня оподаткування, глибокого розмежування людей за рівнем доходів, унеможливлює створення сприятливого інвестиційного клімату, дестабілізує грошовий обіг, керованість соціально-економічними процесами.

Найбільш небезпечним є рощування тіньового капіталу з державним апаратом. Посилюється вплив тіньового капіталу на різні сфери політичного життя, зокрема діяльність партій, народних депутатів, регіональних владних структур і органів місцевого самоврядування, засоби масової інформації. Все це підриває авторитет системних перетворень, міжнародний імідж держави, загрожує національній безпеці [2]. Крім того, слід пам’ятати про тісний кореляційний зв’язок між економікою та злочинністю у сфері економіки, яка відтворює всю сукупність соціально-економічних протиріч суспільства, на яких ґрунтуються прояви різноманітних економічних правопорушень і злочинів. Соціальна сутність цього зв’язку полягає в тому, що злочинність у сфері економіки, яка постійно мімікрує та видозмінюється, здійснює суттєвий вплив на протікання економічних процесів, корегує всі економічні параметри й показники функціонування суспільства, знижує ефективність застосовуваних державою соціально-економічних заходів впливу на розвиток соціальних процесів [4].

Серед основних наукових праць, що висвітлюють проблеми економічної безпеки, можна назвати роботи таких відомих вчених, як О. Барановський, А. Гальчинський, М. Єрмошенко, Я. Жаліло.

Безпосередньо питанням протидії легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, і функціонування механізму фінансового моніторингу присвячені дослідження таких вітчизняних вчених, як О. Бандурка, З. Варналій, І. Даньшин, Е. Дідоренко, А. Ковальчук, Т. Ковальчук, О. Користін, В. Черней та інших. Разом з тим, відсутній комплексний науковий аналіз здійснення фінансового моніторингу в Україні як інструменту забезпечення економічної безпеки держави.

Метою статті є аналіз напрямків підвищення ефективності фінансового моніторингу як інструменту забезпечення економічної безпеки держави.

Важливу роль у розв'язанні проблеми детінізації економіки та забезпечення належного рівня економічної безпеки має відігравати дієвий механізм фінансового моніторингу.

На жаль, у наукових джерелах досі немає єдиного підходу щодо розуміння сутності фінансового моніторингу. Так, А. О. Клименко вважає, що фінансовий моніторинг є особливою формою фінансового контролю, тому що об'єктом фінансового моніторингу є господарські й фінансові операції та процеси суб'єктів господарювання, які розглядаються з погляду законності, доцільності, достовірності й економічної ефективності; об'єктом контролю є підприємства, установи, організації різних форм власності, а також фізичні особи, які здійснюють фінансові операції в межах фінансової системи України; контролюючими суб'єктами є спеціальні державні органи та недержавні установи, наділені компетенцією у сфері фінансового контролю; процес здійснення фінансового моніторингу нормативно врегульований; мета фінансового моніторингу – виявлення фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів; фінансовий моніторинг здійснюється за допомогою методів спостереження й перевірки; під час здійснення фінансового моніторингу використовуються органолептичні, документальні та прийоми узагальнення й реалізації результатів контролю. Відповідно, цей автор пропонує розглядати фінансовий моніторинг як особливу форму фінансового контролю, яка здійснюється уповноваженими органами у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, – суб'єктами державного й первинного фінансового моніторингу – і направлений на виявлення операцій, пов'язаних з легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом [5, 76-91]. На нашу думку, більш науково обґрунтованою є позиція професора О.Є. Користіна, який вважає, що неточним є визначення фінансового моніторингу через характеристику його в системі фінансового права як особливої форми фінансового контролю. Враховуючи те, що система фінансового права є доктринальним відображенням системи державних і муніципальних фінансів, і те, що фінансовий контроль посідає чітко визначене місце саме у фінансовій діяльності держави і є лише частковим відображенням усього предметного спектра державного контролю, О.Є. Користін наполягає на тому, що фінансовий моніторинг посідає окреме місце в загальній системі державного контролю. А обумовленість такого місця визначається особливою метою фінансового моніторингу – запобігання відмиванню коштів. Отже, фінансовий моніторинг – це

інститут державного контролю у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [3, 348].

Відповідно до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” система фінансового моніторингу складається з двох рівнів – первинного та державного. Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є банки, страховики (перестраховики), кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи; платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи; товарні, фондові й інші біржі; професійні учасники ринку цінних паперів; компанії з управління активами; оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів; філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України; спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу (суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна; суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорожочінними металами й дорожочінним камінням і виробами з них, якщо сума фінансової операції дорівнює чи перевищує суму, визначену частиною 1 статті 15 Закону; суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та азартні ігри, зокрема казино, електронне (віртуальне) казино; нотаріуси, адвокати, аудиторі, аудиторські фірми, фізичні особи-підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги в рамках трудових правовідносин) у випадках, передбачених статтями 6 і 8 цього Закону; фізичні особи-підприємці та юридичні особи, які проводять фінансові операції з товарами (виконують роботи, надають послуги) за готівку, за умови, що сума такої фінансової операції дорівнює чи перевищує суму, визначену частиною 1 статті 15 цього Закону, у випадках, передбачених статтями 6 і 8 цього Закону; інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги). Суб'єктами державного фінансового моніторингу є Національний банк України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування й реалізує державну політику у сфері запобігання й протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, Міністерство юстиції, України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах надання послуг поштового зв'язку та економічного розвитку, Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку, національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Спеціально уповноважений орган (зараз – Державна служба фінансового моніторингу) [6].

Слід зазначити, що за межами країн колишнього СРСР термін “фінансовий моніторинг” (точніше його дослівний переклад) у тотожному значенні практично не використовується. Як правило, у розвинутих країнах світу та відповідних спеціальних міжнародних нормативних актах органи із запобігання відмиванню коштів, аналогічні за своїми функціями українському Держфінмоніторингу, іменуються підрозділами фінансової розвідки, діяльність яких має узагальнену назву – фінансова розвідка [3].

Так, відповідно до Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних

злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (ст. 1) "Підрозділ фінансової розвідки" означає центральну, національну установу, відповідальну за отримання (та запитування, коли це дозволено), аналіз і надання компетентним органам, розкриття фінансової інформації стосовно доходів, які викликають підозру, та потенційного фінансування тероризму, або необхідної згідно з національним законодавством або правилами, з метою боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму [7].

На сьогодні в Україні створено систему фінансового моніторингу та організаційно-правового механізму її реалізації. Проте її діяльність залишається недостатньо ефективною, що пов'язано, на думку науковців, з наступними факторами:

недосконалість законодавчого забезпечення протидії "відмиванню" коштів злочинного походження. Це стосується насамперед відсутності організаційно-правового механізму одержання інформації оперативними підрозділами правоохоронних органів від суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу;

неузгодженість дій державних органів, на які покладено функції фінансового контролю, як між собою, так і з суб'єктами первинного фінансового контролю (банками та іншими фінансовими установами);

низький рівень показників у розслідуванні злочинів з "відмивання" грошей злочинного походження та фінансування тероризму й відсутність належної судової практики;

обмежена можливість обміну інформацією з міжнародними правоохоронними органами та Інтерполом і недостатня практика спостереження за сумнівними фінансовими операціями [1].

Відзначимо, що Постановою Кабінету Міністрів України й Національного банку України від 25 грудня 2013 р. № 971 було затверджено план заходів на 2014 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму (при цьому аналогічні плани протягом останніх років затверджувалися щорічно).

У цьому плані вказані основні напрями роботи міністерств і відомств на поточний рік щодо вирішення цих питань. На основі аналізу згаданої Постанови можна визначити, що напрямками підвищення ефективності державного фінансового моніторингу є удосконалення Методики проведення національної оцінки ризиків за результатами опрацювання рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF) щодо проведення оцінки ризиків, підвищення кваліфікації працівників шляхом проведення спільних навчань і практичних семінарів щодо протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, розробка нових технологій для моніторингу з питань відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, створення автоматичних інформаційних систем з обліку осіб, які відмивають доходи, отримані злочинним шляхом, організація міжвідомчої взаємодії у сфері протидії легалізації коштів і фінансування тероризму, забезпечення взаємодії та інформаційного обміну з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями, діяльність яких спрямована на запобігання й протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму тощо.

Зростання уваги до питання підвищення ефек-

тивності фінансового моніторингу серед науковців і практиків значною мірою обумовлене його значенням для забезпечення економічної безпеки держави. Отже, існує нагальна потреба внесення відповідних змін до законодавства з метою упорядкування відповідних відносин. Так, ми підтримуємо пропозицію В.В. Чернея щодо необхідності доповнення ч. 3 ст. 209 КК України ще однією кваліфікуючою ознакою - легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, вчинена службовою особою з використанням свого службового становища. Також заслуговують на увагу висновки щодо доцільності законодавчого вирішення питання про умови звільнення від кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і визначення місця, ролі та специфіки діяльності органів внутрішніх справ у загальнодержавній системі запобігання й протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Надзвичайно цікавою є пропозиція В.В. Чернея щодо законодавчого забезпечення можливості запровадження такого запобіжного заходу на спеціально-кримінологічному рівні, як зарахування до спеціального державного фонду частини вилучених або конфіскованих правоохоронними органами коштів з подальшим їх використанням на забезпечення матеріальними ресурсами, заохочення працівників правоохоронних органів тощо, надання можливості правоохоронним органам під час перевірки в разі виникнення підозри у відмиванні "брудних" коштів застосовувати такий захід, як тимчасовий арешт майна [9].

Крім того, маємо відзначити, що наявність щорічних планів із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму є, безперечно, важливим заходом з точки зору підвищення ефективності фінансового моніторингу й забезпечення економічної безпеки. Але зазначені плани не вирішують завдання стратегічного характеру, більшість їх положень має декларативний характер. Більше того, залучення до окремих заходів у межах цього плану СБУ, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національної комісії регулювання ринків фінансових послуг, Служби зовнішньої розвідки передбачається лише за їх згодою. Відзначимо, що в умовах зростання рівня загроз економічній безпеці та поширення діяльності терористичних організацій безпосередньо на територію України, нагальною потребою є перегляд нормативно-правових актів, присвячених питанням взаємодії органів влади у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Крім того, слід прийняти стратегічний план розвитку системи державного фінансового моніторингу (фінансової розвідки) на подальші роки з використанням власного й міжнародного досвіду в цій галузі.

З метою уніфікації термінології та адаптації вітчизняного законодавства до стандартів ЄС доцільно розглядати діяльність з фінансового моніторингу як фінансову розвідку, а Держфінмоніторинг у перспективі може бути перетворений на Державну службу фінансової розвідки. При цьому, з урахуванням складної ситуації, що склалася щодо протидії фінансуванню тероризму в Україні, функції вказаного підрозділу саме в цій сфері мають бути істотно розширені.

Література

1. Москаленко Н.В. Фінансовий моніторинг як інстру-

мент економічної безпеки // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. - 2009. - № 1.

2. Економічна безпека: навчальний посібник. / [О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко] - КНУВС. - 2008. - 400 с.

3. Користін О.Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні. Монографія. - Нац. ун-т внутр. справ. - К., 2007. - 448 с.

4. Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження. - Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. - Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. - Х., 2004. - 433 с.

5. Клименко А.О. Організаційно-правові засади діяльності банків в системі заходів протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом. - Дисерт. на здоб. наук. ступ. канд. юр. наук. - Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 2004. - 190 с.

6. Про запобігання та протидію легалізації (відмиван-

ню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 28.11.2002 № 249-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 1. - С. 2.

7. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (ст. 1) м. Варшава, 16 травня 2005 року. - [Електронний ресурс]: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.27537.0>

8. Чернєй В.В. Теоретичні та практичні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні. - Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. - Національна академія прокуратури України, Київ, 2014. - 610 с.

Чубенко А. Г.,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
Надійшла до редакції: 11.09.2014

УДК 346.548:343.9.01

ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ЗАГРОЗА БЕЗПЕЦІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гаверський В. В.

В економічній та юридичній літературі економічна злочинність вживається в трьох значеннях: у широкому, середньому, вузькому. У широкому визначенні до злочинності у сфері економіки відносять усі види злочинів, що порушують нормальне функціонування економічного механізму. У середньому значенні до злочинності у сфері економіки відносять злочини проти власності, господарські й корисливі службові злочини. У вузькому розумінні - це злочини проти власності та господарські злочини.

Ключові слова: економічна злочинність, господарська злочинність, злочинність проти власності, зовнішньоекономічна діяльність, митні злочини.

В экономической и юридической литературе экономические преступления рассматриваются в трёх значениях: широком, среднем и узком. В широком понимании экономическая преступность включает в себя все виды преступления, которые нарушают нормальное функционирование экономики. В среднем значении экономическая преступность включает в себя преступления против собственности, хозяйственную и служебную корыстную преступность. В узком понимании экономическая преступность - это преступность против собственности и хозяйственная преступность.

Ключевые слова: экономическая преступность, хозяйственная преступность, преступность против собственности, внешнеэкономическая деятельность, таможенная преступность.

In economic and legal literature economic crimes are examined in three values: wide, middle and narrow. In the wide understanding economic criminality plugs in itself all types of crime, that violate the normal functioning of economy. In a mean value to criminality in the field of economics take crimes against property, economic and mercenary official crimes. In the narrow understanding are

crimes against property and economic crimes.

Keywords: economic criminality, menage criminality, criminality against property, foreign economic activity, custom crimes.

Злочинність визначається як історично мінливе, соціально-економічне й кримінально-правове явище, що представляє собою цілісну сукупність (систему) всіх злочинів, вчинених на певній території за відповідний період часу. Тому злочинність у зовнішньоекономічній сфері, як уявляється, повинна бути розглянута через призму злочинів у цій галузі людської активності.

Труднощі дефініції останніх полягають у тім, що діюче кримінальне законодавство не виділяє зовнішньоекономічну діяльність (її нормальне, легальне правомірне здійснення) як окремий об'єкт злочину, під яким у теорії розуміється те, на що спрямовано суспільно небезпечне діяння суб'єкта, те, чому злочин здатний заподіяти шкоду, а саме "охоронювані кримінальним законом блага (інтереси) і суспільні відносини, яким у результаті злочинного посягання заподіюється істотна шкода" [1, 147].

Оскільки зовнішньоекономічна діяльність є похідною від загального сектора економіки, для з'ясування поняття зовнішньоекономічних злочинів ми вважаємо за необхідне розглянути підходи до розуміння економічної злочинності.

Проведений аналіз літературних джерел, нормативно-правових актів дозволив дійти висновку, що поняття "економічна злочинність" вживається в трьох значеннях: у широкому, середньому й вузькому.

Найпоширенішим є широке визначення поняття "злочинності у сфері економіки", відповідно до якого розуміють всі види злочинів, які посягають на економіку, права, свободи, потреби учасників економічних відносин, і порушують нормальне функціонування економічного механізму, заподіюють шкоду різним соціальним цінностям і благам. У зв'язку з цим, застосування широкого підходу до визначення поняття й структури злочинності у сфері